

FÜLÖP LÁSZLÓ

A rövid életű Mondolay család

Mondolay Pálné Pottornyai Anna végrendeletéről – 1595

Az elmúlt években már több felvidéki régi, sokszor már kihalt magyar nemesi családról sikerült írásban emléket állítani és megörökíteni őket itt, a *Fórum* hasábjain a végrendeleteik alapján. Olyan ellentmondásokkal teli középkori okirattal azonban még nem találkoztam, mint a címben említett végakaró testamentuma.

Nem véletlenül írja róla Nagy Iván a IX. kötetében a 466. oldalon: „...egyéb adatokat nem nyerhetvén a családtól, csak az általam ismert adatok és származási töredékekre vagyok kénytelen szoritkozni.”¹ Írásomban a megfelelő helyeken utalok ezekre az ellentmondásokra, pontatlanságokra, helytelenül és bizonytalanul fennmaradt adatokra: nevek, évszámok, rokonsági kapcsolatok. Ugyanakkor a másutt fellelhető dokumentumok, apró megjegyzések alapján kiderített családtörténeti eredményeket szeretném egy téma köré csoportosítva megmenteni az utókornak. Bevezetőmben csupán egyet említek: a végrendelező minden ház körüli szolgáról valamilyen formában (teljes személynév, keresztnév vagy családnév) megemlékezik. Így például a talán legutolsó szolgájáról is, akiről ezt írja: „...Egy szegény vén asszonyi állat vagyon [...] Dócziné...”, aki egy szoknyát örökölt tőle. Miközben egyetlen saját gyermekét sem említi név szerint, sem a lányát, sem a fiait. Ez utóbbinál a többes szám miatt az sem derül ki pontosan, hogy kettő, avagy három fiúról esik-e szó a szövegben.

Pottornyay Anna a testamentumát² 1595. március 1-jén mondta tollba egyik birtokán, Felsőgagyon, egy meg nem nevezett írődeáknak, aki azt végig magyar nyelven rögzítette. Az okirat eredetije később leányági házasság révén a Gömör vármegyei származású, szatmári Király családhoz került, akik Boldván³ őrizték meg az utókornak. Ezt Csoma József közölte átiratban 1901-ben a *Történelmi Tár* című folyóiratban.

-
- 1 Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IX. Pest. 1862, 466–468. p. A későbbiekben nem hivatkozunk minden egyes rokonnál a sorozat megfelelő kötetére és az oldalszámra. Ezt csak akkor tesszük, ha fontos megállapítás, esemény kapcsolódik a nevükhöz.
 - 2 Csoma József: Mondolay Pálné testamentuma. *Történelmi Tár*, 1901, 146–160. p. Megjegyzés: a tartalomjegyzékben szereplő évszám hibás nyomtatással jelent meg.
 - 3 Boldva akkor Borsod vármegyéhez tartozott, 1727-től volt a szatmári Király család birtoka. A dokumentum családi levéltári jelzete: III. k. A. No. 123. Több családtag is számításba jöhet, hogy kinek a révén került a Király családhoz az okirat: Monay Zsófia, Monaky István és fia, Ferenc, Fülöp Mihály – nem tudjuk pontosan.

A lejegyző deák nagyon járatlan lehetett az ilyen típusú dokumentumok elkészítésében, mert az sok helyütt nem felel meg az akkor is már érvényes „jogi” elvárásoknak, szövegszerkesztésnek és külső formáságoknak. Még a nevét sem jegyezte le, nem rögzítette sem a bevezetőben, sem a záradékban. E hiányosságok miatt nem követjük a végakarat sorrendjét, hanem témakörönként csoportosítva mutatjuk be a tartalmát.

Először magáról a végrendelező személyéről és családjáról, valamint a már elhunyt férjről és familiájáról, valamint a szerteágazó és néhol teljesen követhetetlen rokoni kapcsolataikról szólnunk. Természetesen mellőzve az interneten is olvasható és ott is sok bizonytalanságot tartalmazó ismertetéseket. Arról sehol sem találtunk említést, a végrendeletben sem olvashatunk róla, hogy a férjnek vagy a feleségnek előtte volt-e már házassága. (Bár ez a kérdés egy személynél, Kornis Péternél felmerül, amint majd a későbbiekben az ezzel kapcsolatos kétélyeinket tárgyaljuk.)

A pottornyai és csáthi Pottornay család a nevét a valamikori Liptó vármegyei Pottornya (Podtureň) községről vette. (A név több változatban szerepel a dokumentumokban, a végrendeletben Potornay alakban írták le.) Két kastélyuk is volt a településen. Az egyik, reneszánsz kúriát András nevű ősük építtette még a 16. században, ezt Simon barokk stílusban alakította át a 18. század folyamán. A másikat Pál a 17. század elején emeltette. Feltevésünk szerint a házaspár először a korábban épült kastélyban lakhatott. Tehát elmondhatjuk, hogy a család a gazdagabb nemesek közé tartozott. Épp ezért bizonyára nem volt véletlen, hogy tagjai a szomszéd Sáros vármegye előkelő, később kihalt Segnyey (Zsegnyey) családtagjaival többszörösen kötöttek házasságot. Az említett András lánytestvére, Pottornay Kata Segnyey László hitvese lett. András lányai, Bora és ifjabb Kata szintén e családból választottak férjet, sajnos az ő keresztnévüket sehol sem örökölték meg a családfakutatók. A későbbiekben olvasható gyámok és gondviselők között még három családtagjukat említi a végrendelet: Segnyey Bálintné „asszonyomat”, valamint Segnyey László és Pottornay Kata két fiát: Segnyey Jánost és Jónást (felesége: rosályi Kun Zsófia volt). Az előző kettőről további adataink nincsenek. Ez a sokszoros rokoni kapcsolat indokolja, hogy a végakaró az ő felügyeletükre hagyta saját kiskorú gyermekeit.

A Mondolay családról szintén kevés írott anyag maradt fenn az utókorra. Nagy Iván művében ezt a családot nem is említi a magyar nemesek között, ezért a korábban élt családtagokról nem rendelkezünk információval. A két Mondolay fiútestvér nevével 16. század közepén találkozunk Borovszky Abaúj-Torna vármegyeről szóló kötetében, amikor azt írja róluk: „A megyébe a XVI. század folyamán származik. Mondolay Péter és Pál új adományban nyerik 1569-ben Felsőgagy, Alsógagy és Újlak részbirtokot. A család már három íz után kihalt.”⁴ Pétert és fivérét, Pált csak 1582-ben iktatták be véglegesen

4 Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Abaúj-Torna vármegye és Kassa.* Budapest, 1896. Az interneten oldalszám nélkül.

birtokaikba. Pál és felesége (valamint a báty) valamikor csak ezután költözhetett el a Pottornyán lévő kúriájukból ezen új lakóhelyükre, ahol nem volt kastélyuk, hanem feltehetőleg csak egy nagyobb udvarházuk; a felsorolt, közvetlen őket kiszolgáló személyek számából erre következtethetünk. Péter, a későbbi putnoki várkapitány felesége monaji Monay János egyik lánya, Klára (említett évszám: 1563) volt. Ez utóbbi házaspár Zsuzsanna nevű leányát a később még említett felsőszendi Fülő Mátyás vette el feleségül (1586 k.).⁵ Monay János lányai 1563-ban királyi adományt nyertek birtokukra, azaz fiúsítottak. A még életben lévő férfi rokonuk, Gáspár ennek ellent mondott, és nem fogadta el. Gáspár neve azért érdekes számunkra, mert a felesége ruszcai Kornis Zsófia volt – és az ő személyével lépett be először a Kornis család a Mondolayak körébe. (A Kornis rokonsággal lejjebb még foglalkozunk.)

Körülbelül ennyit sikerült e nemesi familiáról kiderítenünk, amely – mint Borovszky írja – már három nemzedék után kihalt. Későbbi utalásaink inkább már csak a rokoni kapcsolataikról szólnak, amelyek viszont nagyon szerteágazók (és utólag kibogozhatatlanok) voltak az akkori Magyarország északi, északkeleti vármegyéiben.

Amint korábban már utaltunk rá, Mondolay Pálné egyetlen gyermekének a nevét sem íratta le a végrendeletben. Neki bizonyára természetes volt akkor, hogy azokat mindenki tudja, ismeri. Azonban egy végakarat esetében, amikor esetleg csak tizenvilahány év múlva érvényes annak egy-egy kitétele a még kiskorú gyermekei esetében, akkor már elgondolkodtató ez a pontatlanság. Hisz akár pár év, de főként egy évtized alatt rengeteg változás történhet minden család életében – itt ismét utalok a lejegyző nem alapos, kevésbé hozzáértő, nem körültekintő munkájára.

Az határozottan kiderül a szövegből, hogy legidősebb gyermeke leány volt; őt minden föllelt forrás szerint Klárának hívták. Fia kettő, esetleg három lehetett. Ez utóbbira utal egy mondatban „A többi ruhából elégítsék ki az én fiaim az én kisebbik fiamat.” Más bekezdésekben azonban a többes számú fiaim szó határozottan csak kettőre utal (például csak két dajkáról szól velük kapcsolatosan, bár az egyik állítólag két gyermeket is nevelt) – nem tudjuk a valós számot eldönteni. Mindezt megzavarja az, hogy volt egy fogadott fia is az úrasszonynak. A tehetősebb nemesi családoknál ebben a korban szokás volt, hogy egy árva vagy félárva gyermeket, aki vagy egy távolabbi rokon, esetleg egy hű szolga fia/lánya volt, magukhoz vették, felnevelték és ki is házasították. Mint írja: „Az mely gyermeket gyermekségétől fogva tartottam Berthát [Bertalant?] hagyok neki két béres lovat, két tulykot...”

Azt kéri, hogy a gyerekeket ne vigyék el ebből a gagyi házból, míg „oskolába kell járatni addig az dajka viselje gongyát”, és „Kornis Péter legyen jó gongyok viselő”, ha pedig már iskolába járnak, akkor pedig a tutoraik. A végrendeletben itt szerepel a legproblémásabb személy neve, ez pedig Kornis Péteré. Vele kapcsolatos a legnagyobb

5 Nagy I.: *i. m.* VII. Pest, 1860, 549–560. p.

bizonytalanság és egyben ellentmondás. Több helyütt találkozunk azzal, hogy Annáék Klára nevű leányának ő volt a férje.⁶ Viszont az anya úgy ír a lányáról, mintha az akkor még nem ment volna férjhez, idézzük: „Ha énnekem ez mostani betegségemben holtom történnék, tehát az én magam képébe [helyettem] az én gyermekemnek elházásítására hagyom gondviselőül...”, és ezután következik annak az öt rokon asszonynak a neve, akikre ezt a feladatot bízta (Segnyey Bálintné, Fülö Mátýásné Mondolay Zsuzsanna, Kun Mártonné, András Péterné Becz Zsófia – székely nemes család sarja – és Szemerei Sebestyénné Fülö Magdolna. Ugyanakkor Kornis Pétert kilenc (!) alkalommal említi mint örökös, sőt két ízben fiamnak (nem vőmnek) nevezi. Az is kiderül a sorokból, hogy ott lakott Gagyon Anna házában. Őt jelöli első gyámként is a fiaihoz, ráhagy hat szekeres lovat, egy skarlát mentét, és rábízta több zálogos, valamint adós ügyének elintézését. (Csupán kérdésként merül föl a végrendelkezést olvasóban, hogy az anyós és veje közti szorosabb, bizalmas kapcsolatra utal mindezzel?)

De ki is volt ez a Kornis Péter? A Nagy Iván-féle terjedelmes, közel tízoldalas családleírásból⁷ sem derül ki. Az biztos, hogy a göncruszkai Kornis család valamelyik ágából származott. Egyes leírások ifjabb Boldizsár fiának tartják, ezt az állítást azonban nem tudjuk bizonyítani. (Az anyja neve, a személyével kapcsolatos évszámok mind eltérőek és bizonytalanok, a ma még élő utódok sem tudtak a RadixFórumon határozottan és egyértelműen segítséget nyújtani.) Az biztos, hogy [valamelyik] Kornis Péter Klára férje volt, ebből a házasságból azonban utód nem született, mert ennek sehol sincs nyoma. Nagy Iván szerint gyermektelenül halt meg – bár ő egy időben korábban élt Boldizsár fiaként írja le! Orgona Angelika dolgozatában azt olvashatjuk, hogy 1598 előtt (1597?) hunyt el, azaz hamarosan az anyósa halála után, tehát a későbbiekben nem lehetett a kiskorú fiúk elsőként megnevezett gyámja. Felesége 1598-ban már özvegyként szerepel az említett leírásban,⁸ ezután pedig újra férjhez ment.

Amint láttuk, a végakarat nagyon sok nevet tartalmaz. A hat gyámon és a „nyoszo-lyó asszonyokon” kívül a befejezésben Anna felsorolja a tizenegy tanú nevét is, akiknek a jelenlétében készült az okirat. Ezek a nevük akkori leírásával a következők: Tornaj János szendi⁹ prédikátor, Eperjesi János gagyí prédikátor, Pánthos György nemes személy, Vadasi János (bíró? itt a központosítás nem következetes), Baczó Balázs alsógagyí bíró, Szeczi Balázs „másik” bíró, valamint az esküdt polgárok: Vida Máté, Király Antal, Barthók Benedek, Tapolcsáni Ádám és Saarosi András. (Mint már fentebb említettük, a fogalmazó íródeák neve hiányzik.)

6 T. Orgona Angelika: *A göncruszkai Kornisok. Két generáció túlélési stratégiái az erdélyi elitben (1546 k. – 1648)* Doktori disszertáció. 2007.

7 Nagy I.: *i. m.* VI. Pest, 1860, 357–366. p. Az I. tábla: 359. p.

8 T. Orgona: *i. m.* 37. p.

9 Mai neve: Szalaszend.

A főszöveg elején Mondolay Pálné végrendelete arról szól, hogy kiknek és mit zálogosított el, név szerint kik tartoznak neki, valamint hogy ő mely személyeknek adósa. Ebben a fejezetben is sok, számunkra furcsa szokást olvashatunk. Ezek közül az egyik az abban a korban bizonyára általánosan elfogadott, úgynevezett elzálogosítás volt. Ha egy személy, család anyagilag kedvezőtlen helyzetbe került, akkor zálogba adták értékes ingóságukat (általában arany- és ezüstdarabjaikat, ékszereiket), de nagyon sokszor még ingatlanjaikat is (kastély, vár, föld, szőlők stb.). Majd amikor anyagi helyzetük rendeződött, akkor ezeket visszaváltották, feltehetően valamilyen megállapodott feláron az ideiglenes tulajdonosoktól. Mondolayné első mondatai is ilyen esetről szólnak. Férje halálakor, annak „eltakarítására”, azaz temetésére kénytelen volt Fáy István¹⁰ rokonának átadni két, 124 forint értékű aranykupát. Utólag számunkra mindez érthetetlen, hisz a későbbiekben felsorolt vagyonából és egyéb jöszágaiból mindezt fedezni tudta volna, ki tudta volna fizetni. Fülöp Mátyásnál aranyos nyakbavaló, Csenyétén Szakal (Szakáll?) Istvánnál 19 forint értékű aranyozott kanna, Horváth Péternél egy kis lábas ezüst pohár volt zálogban.

A végrendeletében Anna csak a saját (leánynegyed?) részét örökíti rokonaira, szolgálóira, az elhalt férje tulajdonát a fegyvereken, a közösen szerzett lovakon, szekereken kívül sehol sem érinti, azzal nem rendelkezik. Ezért is lehet az, hogy a hátrahagyott öröksége nem nagy, viszonylag kevés számú ékszer, értékes ruhadarab, egyéb ingóság maradt utána. Ez alól csupán a tekintélyes számú állatok a kivételek: 46 tehén, 7 jármos ökör, 6 háta¹¹ és 6 szekeres ló (ez utóbbi mind Kornis Péter öröksége lett), 100 disznó malacostul, 233 juh Gagon és 200 juh Juhász Gabi (így becézve) szolgájánál a szomszéd faluban, Csenyétén.

Mondolayné több mesterember nevét, valamint a háznál tevékenykedő, őket közvetlenül segítő szolgálinak a nevét is megörökíti, ez utóbbiakra mindre hagy valami örökséget. Érdekes ezeket a későbbiekben mind megemlítenünk, hogy nevüket és tevékenységüket megörökítsük az utókorak.

Négy mestert is megnevez, akiknél valamilyen megrendelése volt. Mind a vármegye székhelyén, Kassán éltek és dolgoztak. Különben Kassáról úgy ír, mint a környék, azaz északkelet „fővárosáról”, ami abban a században, sőt, később is helytálló is volt. Császár (Csiszár? – lehet elírás vagy félreolvasás) Lőrincnél egy fringia¹² szablya hüvelyke csinálására. Ezután három aranyműves következik: Eötvös Mihálynál, Czaplár (Csaplár?) Gergelynél és Eötvös Tamásnál különböző aranytárgyak (gyűrűk – köztük

10 Fáy István (*? – †1602 k.) Abaúj vármegye országgyűlési követe, majd törökországi követ.

11 Ezek között van egy, amelyet még a férje hagyott a lányának. Ritka eset ebben a korban, hogy egy lónak a nevét megörökítették, feltehetően valamilyen nagyon pozitív tulajdonsága miatt: Calvasi. Az írásképből nem derül ki a név ejtése, így a jelentése sem.

12 Hosszú, széles pengéjű, enyhén görbülő, finom acélból készült szablya.

egy smaragd és rubin kövel –, függők, kupák, nyakláncok), hogy azokból készítsenek más aranyműveket. Az Eötvös nagybetűs írása ellenére valószínűleg nem családnév, hanem inkább az illető foglalkozását jelölte. Megjegyezzük, hogy Kassa városában több aranyműves tevékenykedhetett, ha egyszerre három személyt is megbízott ilyen kéréssel.

A továbbiakban röviden csoportosítva mutatjuk be hátrahagyott ingóságait, ezek közül csupán néhány érdekesebb darabot emelünk ki. Mivel konkrétan készpénzről nem ír, először az arany- és ezüstitárgyait sorolja föl, amelyből viszonylag kevés van. Köztük a legértékesebb egy aranylánc, amelyben 82 (!) darab arany van, egy aranyozott és egy ezüstnyelű bot. Ezt követik a női ruhaneműk, szintén kevés, azonban mind a legértékesebb anyagokból¹³ készültek: szoknya, subácska, főkötő, dolmány, zöld bársony és egy rókamállal bélelt skarlát mente, amelyet Kornis Péternek hagyott. A férje fegyverei: páncél, sisak, fegyverderék, szablyák, öt lóra minden szerszám, 11 (!) lobogó. Majd két vasas (felvasalt) szekeret és az utazásaihoz szükséges, kényelmes kocsit említ. Az élelmek közül csak a búzát, amelyből tetemes mennyiség, 290 köből volt a különböző vermekben (csak Kázmárkon 144 köből). És természetesen az akkor víz helyett ivott bor sem maradhatott ki a lajstromból.

A ház körüli szolgálai mind örökölték tőle különböző dolgokat, csak néhányat sorolunk föl ezek közül: dolmány, nadrág, mente, szoknya, saru, fejér ruha, vászon, gylcs; paripa, tulok, borjús tehén. Mielőtt az összesnek a nevét ismertetnénk, egyet feltétlenül ki kell elsőként emelnünk: Ádám szolgálja lehetett a legkedvesebb számára, mert neki Felsőgagyon egy fél házhelyet örökölt 40 forint értékben (Lantos László szomszédja mellett), mégpedig véglegesen. Ha meghalna, akkor ez a „maradékira”, azaz a gyermekeire száll, azaz övék lesz. Fiainak a dajkái Németh Bálintné (ő két! fiát nevelte) és Herczegh Katalin voltak, ők maradnak a fiúk mellett addig, amíg nem mennek iskolába. A többiekéről kevesebbet tudunk meg, néha csak a nevüket: András a férje inasa volt, Urbán (róla többet nem ír), Vadas János, Tamás, a fia szolgálja (melyiké, ha még kiskorúak?), Czecei Mihály, Bullos Mátyás, Katona András, a már említett Juhász Gabi (akinél 200 juha volt), ennek fia, Juhász Mihály, valamint Gabi testvére, Juhász András. Amint végigolvassuk a háziszolgák neveit, feltűnik, hogy a meg nem nevezett egyéb cselédeken kívül sokan segítettek a ház úrnőjének és gyermekeinek mindennapjait.

Pottornyay Anna csupán két ingatlanról tesz említést végrendeletében, mégpedig két szőlőről: az egyik Felsőgagyon, a másik Alsógagyon volt. Az utóbbi „Vida Barlobástul maradt” a családra, ennek a nevét úgy jegyezték le, hogy „hajnal nevű szőlő”. Bár a hajnal szó kisbetűsen van leírva, biztosan tulajdonnevet takar. Mivel még a volt tulajdonosa nevét is rögzítették, így nem lehet az, hogy róla nevezték volna el ezt a hegyrészt.

¹³ Kamuka – damasztzövet, tábit – habos selyem, tafota – vászonkötéssel készült selyemszövet.

Ezeket nem örökíti név szerint senkire sem, a családtagok közös tulajdonában maradtak.

Volt pottornyai kastélyukról és a hozzá tartozó birtokaikról, azok sorsáról, családja esetlegesen még ott élő tagjairól egyetlen mondattal sem emlékezik meg, még közvetett utalást sem tesz azokra.

Mondolay Pálné a 16. század végén mondta tollba végrendeletét. Borovszky szerint a család később már csak három nemzedéket ért meg. Tehát ha élő fiai felnőttkorúvá váltak és megházasodtak is, feltehetően vagy gyermek nélkül haláloztak el, vagy pedig csak lányaik születtek, akik nem vitték tovább a családnevet. Ezért az 1800-as évek második felében, amikor a hazai családfakutatás a reneszánszát élte, már nem volt közülük senki sem, aki biztos tényekkel szolgálhatott volna az akkor megjelent írássok, kötetek szerzőinek. Négy száz év elteltével pedig a még élő rokon utódok nem emlékezhetnek részletesen a kihalt családra, annak nemzedékrendi és családtörténeti adataira. Mindezek hiányában a végrendeletben olvasható ellentmondások közül napjainkban egy sem oldható föl.